

Hanna Jaworska*, Agata Bartkowiak*

**ZAWARTOŚĆ CYNKU W POZIOMACH POWIERZCHNIOWYCH
GLEB O NATURALNEJ I ANTROPOGENICZNIE PODWYŻSZONEJ
ZAWARTOŚCI WĘGLANU WAPNIA**

**THE CONTENT OF ZINC IN SURFACE HORIZONS OF SOILS WITH
NATURAL AND ANTHROPOLOGICALLY INCREASED CONCENTRATION
OF CALCIUM CARBONATES**

Słowa kluczowe: gleba, pH, cynk.

Key words: soil, pH, zinc.

The contamination by zinc in some regions, especially those industrially affected, is high (increased, enhanced) and exceeds the value of thousands of $\text{mg}\cdot\text{kg}^{-1}$. The zinc balance in agricultural soils indicates gradual increase in concentration in pace (speed) of $1,5 \text{ mg}\cdot\text{kg}^{-1}$ per 10 years. Zinc in soils is sorbed by organic mater – mechanism dependent on soil reaction. In the pH 5.8 sorption of humic acids reached 60% of its cation concentration, while in lower values almost disappears.

The aim of the research was comparative assessment of total content of zinc in soils with natural and anthropologically increased concentration of calcium carbonates.

Analysed material was sampled from the area of natural CaCO_3 content – Unisławski Basin and from the area in the vicinity of cement plant in Małogoszcz on Małopolska Upland. The samples were taken at two depths: 0–20 cm and 20–40 cm. The total content of zinc after mineralization in the mixture of acids HF and HClO_4 using Crock and Severson's [1980] procedure were determined using ASA method.

In the analysed soils regardless of the region the concentration of CaCO_3 determined neutral or slightly alkaline reaction. The total content of zinc in soils neighboured with cement plant

---

* *Dr inż. Hanna Jaworska, dr inż. Agata Bartkowiak – Katedra Gleboznawstwa i Ochrony Gleb, Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy, 85-029 Bydgoszcz, ul. Bernardyńska 6; tel.: 52 374 95 12; 52 374 95 26; e-mail: hjawor@utp.edu.pl; bartkowiak@utp.edu.pl*

ranged between 49,65–73,30 mg·kg⁻¹ in surface horizons and 24,15–43,80 mg·kg⁻¹ in sub-surface horizons. In samples from Unisław Basin its content was from 12,63 to 18,58 mg·kg⁻¹ and from 7,32 to 18,77 mg·kg⁻¹ respectively. Only in the soils in the vicinity of Małogoszcz cement plant a significantly higher zinc content in surface horizons was noticed.

1. WPROWADZENIE

Czynniki antropogeniczne, takie jak chemizacja rolnictwa, uprzemysłowienie, a przede wszystkim opad pyłów atmosferycznych, znacząco wpływają na ilość metali ciężkich w glebach [Haygarth i Jones 1992], co szczególnie wyraźnie odnosi się do zawartości cynku [Kabata-Pendias i in. 1993]. Zanieczyszczenie cynkiem w niektórych rejonach, przede wszystkim na terenach przemysłowych, jest podwyższone i przekracza wartość kilkunastu tysięcy mg·kg⁻¹. Z bilansu cynku w glebach użytkowanych rolniczo wynika, że następuje stopniowe zwiększanie się jego zawartości, w tempie ok. 1,5 mg·kg⁻¹ na 10 lat. Gleba, ze względu na swoje właściwości fizyczne i chemiczne, może przeciwdziałać bądź sprzyjać potencjalnej toksyczności mikroelementów [Brümmer i in. 1986]. Cynk jest metalem o dużej labilności, będącym powszechnym składnikiem pyłów [Stone i Marsalek 1999], a w glebach ulega sorpcji przez substancję organiczną, której intensywność zależy od odczynu. W warunkach pH 5,8 kwasy huminowe wiążą cynk w 60% jego stężenia kationowego, natomiast w warunkach mniejszych wartości wiązanie to prawie zanika, dlatego pojawia się konieczność monitorowania jego zawartości oraz rozmieszczenia w glebach.

Celem przedstawionych badań była ocena całkowitych zawartości cynku w glebach o naturalnej i podwyższonej antropogenicznie zawartości węgla wapnia.

2. MATERIAŁ I METODY

Materiał badawczy stanowiły próbki gleb uprawnych o naturalnej zawartości CaCO₃ pochodzące z terenu Basenu Unisławskiego oraz z Wyżyny Małopolskiej, z obszarów sąsiadujących z cementownią w Małogoszczy, zlokalizowanych w różnej odległości od zakładów. Jest to obszar zbudowany z wapieni górnourajskich i kredowych piaskowców [Kondracki 2000]. Próbki glebowe pobrano z dwóch głębokości (0–20 i 20–40 cm), i oznaczono w nich uziarnienie, odczyn oraz zawartość C_{org.} i CaCO₃ metodami powszechnie stosowanymi w laboratoriach gleboznawczych. Całkowite zawartości Zn oznaczono po mineralizacji w mieszaninie kwasów HF i HClO₄ metodą Crocka i Seversona [1980], z zastosowaniem ASA. Wszystkie oznaczenia wykonano w trzech powtórzeniach, w pracy przedstawiono średnie arytmetyczne wyników. W celu sprawdzenia poprawności wyników i dokładności pomiaru przeprowadzono analizę materiału certyfikowanego Till-3 i SV-M oraz wykonano tzw. próby zerowe, które poddano identycznej procedurze analitycznej, jak materiał glebowy.

3. WYNIKI I DYSKUSJA

Badane gleby charakteryzują zróżnicowane właściwości fizyko-chemiczne oraz całkowita zawartość cynku. Próbkę glebowe pochodzące z okolic Cementowni „Małogoszcz” charakteryzowało podobne uziarnienie i zostały zaklasyfikowane do grupy granulometrycznej: piasek gliniasty i piasek słabo gliniasty [PTG 2009]. W kategoriach agrotechnicznych są to gleby lekkie, o zawartości frakcji piasku w zakresie 78–84%, pyłu – 11–17% i iltu koloidalnego – 4–8% [PTG 2009]. Gleby o takim uziarnieniu charakteryzują się niskimi właściwościami buforowymi i są wrażliwe na zanieczyszczenia [Dąbkowska-Naskręt i in. 2002]. Próbkę glebowe z Basenu Unisławskiego charakteryzowało duże zróżnicowanie zawartości frakcji o $\phi < 0,002$ mm i zaklasyfikowano je do następujących grup granulometrycznych [PTG 2009]: glina lekka, glina ciężka, glina ciężka pylasta, ilt i ilt pylasty (tab.1).

Tabela 1. Uziarnienie analizowanych gleb

Table 1. Texture of analysed soils

Próbka	Poziom	Udział frakcji, %		
		2–0,05 mm	0,05–0,002 mm	< 0,002 mm
Cementownia „Małogoszcz”				
I	a	81,0	13,0	6,0
	b	86,0	11,0	3,0
II	a	83,0	12,0	5,0
	b	78,0	14,0	8,0
III	a	84,0	11,0	5,0
	b	91,0	6,0	3,0
Basen Unisławski				
IV	a	9,4	26,6	64,0
	b	7,3	32,4	60,3
V	a	16,2	43,2	40,6
	b	18,3	43,2	38,5
VI	a	22,5	26,5	51,0
	b	60,7	21,0	18,3
VII	a	10,2	29,8	60,0
	b	12,0	23,5	64,5
VIII	a	9,3	24,2	66,5
	b	1,6	69,1	29,3

Objaśnienia: a – poziom powierzchniowy; b – poziom podpowierzchniowy.

Wyraźnie mniejsza zawartość węgla organicznego cechowała próbki z okolic cementowni. Wynosiła ona 10,3–16,3 g·kg⁻¹ w poziomach powierzchniowych i 8,3–10,8 g·kg⁻¹ w poziomach podpowierzchniowych. W glebach uprawnych Basenu Unisławskiego zawartość węgla organicznego wynosiła odpowiednio: 50,2–80,3 g·kg⁻¹ i 5,1–78,0 g·kg⁻¹ (tab. 2). Duża zawartość C_{org} jest jedną z cech wyróżniających te gleby na terenie badanego obszaru. Są one klasyfikowane jako mady próchniczne [Bartkowiak 2010].

Tabela 2. Wybrane właściwości fizykochemiczne**Table 2.** Selected physicochemical properties

Nr próbki	Poziom	C _{org.} , g·kg ⁻¹	pH		CaCO ₃ , %
			H ₂ O	1M KCl	
Cementownia „Małogoszcz”					
I	a	16,3	7,93	7,42	0,42
	b	10,3	7,95	7,14	0,38
II	a	11,0	8,31	7,73	1,05
	b	10,8	8,07	7,53	0,38
III	a	10,3	7,84	7,61	1,26
	b	8,3	7,90	7,87	0,8
Basen Unisławski					
IV	a	63,9	7,59	7,13	21,8
	b	65,9	7,68	7,15	27,2
V	a	60,9	7,84	7,41	24,2
	b	65,9	7,57	7,27	25,6
VI	a	59,4	7,60	7,30	26,5
	b	19,7	7,68	7,27	6,7
VII	a	80,3	7,60	7,33	23,6
	b	78,0	7,53	7,26	24,9
VIII	a	50,2	7,38	7,20	15,9
	b	5,1	7,37	7,30	69,3

Objaśnienia: a – poziom powierzchniowy; b – poziom podpowierzchniowy.

W analizowanych glebach, niezależnie od regionu, ilości CaCO₃ decydowały o obojętnym bądź słabo alkalicznym odczynie. Gleby z Wyżyny Małopolskiej można zaliczyć do gleb o odczynie zasadowym (tab. 2), podobnie jak badane mady, w których w poziomach powierzchniowych wartość kwasowości wymiennej była w zakresie pH_{H₂O} 7,38–7,84 oraz pH_{KCl} 7,13–7,41. Za alkaliczny odczyn w próbkach z okolic cementowni odpowiedzialna jest wieloletnia emisja pyłów cementowych [Świercz 2003]. Najwyższe pH wykazują próbki glebowe w najbliższym sąsiedztwie cementowni. Na podobne zależności odczynu od odległości od cementowni wskazują także inni autorzy [Szostka 1986, Świercz 2003, Jaworska i in.2008]. W próbkach z sąsiedztwa Cementowni najwyższe zawartości węglanu wapnia stwierdzono w poziomach powierzchniowych z punktu Zakrucze II – 1,26%, i Zakrucze I- 1,05%, które znajdują się najbliżej emitora (850 m od cementowni). W pozostałych próbkach zawartości te były < 1% (tab. 2). Największe wzbogacenie w CaCO₃ wierzchniej warstwy gleby oraz gleby w pobliżu cementowni zanotowali także inni badacze [Dobrzański i Uziak 1972, Faber i Jakubczyk 1976].

W glebach uprawnych Basenu Unisławskiego, największe zawartości węglanu wapnia odnotowano w poziomach podpowierzchniowych. Wynosiły one 24,9–69,3%, za wyjątkiem jednego przypadku, w których wartość ta wynosiła 6,7% (tab. 2). Przyczyną tak dużego nagromadzenia CaCO₃ w poziomach podpowierzchniowych, które zalegają na osadach gytio- wych, może być podsiąkanie wody gruntowej przesyconej jonami wapnia oraz częstotliwość wykonywania zabiegów agrotechnicznych [Meller 2006].

Całkowite zawartości Zn w glebach sąsiadujących z cementownią kształtowały się w zakresie 49,65–73,30 mg·kg⁻¹ w poziomach powierzchniowych i 24,15–43,80 mg·kg⁻¹ w poziomach podpowierzchniowych. W glebach uprawnych Basenu Unisławskiego zawartości te wynosiły odpowiednio: 12,63–18,58 mg·kg⁻¹ i 7,32–18,88 mg·kg⁻¹ (tab. 3).

We wszystkich badanych próbkach niezależnie od regionu, stwierdzono wyraźnie wyższe zawartości tego pierwiastka w poziomach wzbogaconych w węgiel organiczny, co należy wiązać z tym, że substancja organiczna tworzy dość trwałe wiązania z cynkiem [Kabata-Pendias i Pendias 2010]. Zmiana odczynu gleby w znacznym stopniu wpływa na stężenie i ruchliwość cynku [Smal 1999]. Wzrastającemu pH gleby towarzyszy zmniejszenie stężenia cynku, które może być spowodowane zwiększonym wiązaniem tego pierwiastka przez tlenki żelaza i glinu, bądź też strącaniem ich do form mniej rozpuszczalnych [Simard i in. 1988]. Zwiększenie pH gleby o jednostkę w zakresie od 5,0 do 7,0 zmniejsza nawet 30-krotnie stężenie cynku w roztworze [McBride i Blasiak 1979]. W badanych glebach z sąsiedztwa cementowni stwierdzono podwyższone zawartości tego pierwiastka w stosunku do jego średniej zawartości w glebach piaszczystych Polski [Kabata-Pendias i Pendias 2010], nie są to jednak zawartości wykluczające te gleby z użytkowania rolniczego [Terelak i in. 2000]. Gleby uprawne z Basenu Unisławskiego należy uznać za niezanieczyszczone tym pierwiastkiem. Alkaliczny odczyn tych gleb może być przyczyną małej zawartości cynku, bliskiej dolnej granicy w glebach o uziarnieniu iłów [Kabata-Pendias i Pendias 2010].

Tabela 3. Całkowita zawartość cynku w analizowanych glebach

Table 3. Total content of Zn in analysed soils

Próbka	Poziom	Zawartość Zn, mg·kg ⁻¹
Cementownia „Małogoszcz”		
I	a	73,30
	b	35,70
II	a	49,65
	b	43,80
III	a	55,10
	b	24,15
Basen Unisławski		
IV	a	15,13
	b	15,83
V	a	18,58
	b	18,88
VI	a	12,63
	b	7,33
VII	a	14,23
	b	11,75
VIII	a	16,68
	b	9,90

Objaśnienia: a – poziom powierzchniowy; b – poziom podpowierzchniowy

4. PODSUMOWANIE

Badane gleby odznaczały się zróżnicowanym uziarnieniem (piaski gliniaste w sąsiedztwie Cementowni Małogoszcz oraz glina i il na obszarze Basenu Unisławskiego) oraz zawartością węgla organicznego. Jedną z cech wyróżniających gleby Basenu Unisławskiego jest duża zawartość węgla organicznego. We wszystkich analizowanych próbkach stwierdzono obecność węglanu wapnia oraz alkaliczny odczyn. Wzbogacenie w węglan wapnia gleb z sąsiedztwa cementowni ma charakter antropogeniczny i jest spowodowane przez dominujący składnik pyłu cementowego, którym jest wapń, powodujący zmianę naturalnego odczynu gleb w kierunku alkalicznym. Pozostałe z badanych gleb charakteryzują się naturalną zawartością CaCO_3 .

Całkowite zawartości cynku w glebach zanieczyszczonych pyłami cementowymi przyjmują wartości niewykluczające ich z użytkowania rolniczego. Alkaliczny odczyn gleb z Basenu Unisławskiego może być przyczyną małej zawartości cynku, bliskiej dolnej granicy w glebach o uziarnieniu ilów.

PIŚMIENNICTWO

- BARTKOWIAK A. 2010. Morfologia i wybrane właściwości fizykochemiczne niejednorodnych osadów węglanowych na obszarze Basenu Unisławskiego. *Rocz. Glebozn.* 61(1): 5–12.
- BRÜMMER G. W., GERTH J., HERMS U. 1986. Heavy Metal Species, Mobility and Availability in Soils. *Z. Pflanzenernaehr. Bodenk.* 149: 382–398.
- CROCK I.G., SEVERSON R.C. 1980. Four Reference Soil and Rock Samples for Measuring Element Availability from the Western Energy Regions. *Geological Survey Circular* 841: 1–16.
- DĄBKOWSKA-NASKRĘT H., JAWORSKA H., DŁUGOSZ J. 2002. Badania wpływu zmian odczynu na zawartość i mobilność miedzi i cynku w glebach płowych wokół Zakładów Lafarge – Cement Polska S.A. *Zesz. Probl. Post. Nauk Rol.* 482: 113–119.
- DOBRAŃSKI B., UZIAK S. 1972. *Rozpoznawanie i analiza gleb*. PWN, Warszawa.
- FABER A., JAKUBCZYK Z. 1976. Wpływ pyłów emitowanych przez cementownie na niektóre składniki agrocenoz. Cz. I. Oddziaływanie na glebę. *Cement – Wapno – Gips* 12: 367–369.
- HAYGARTH P. M., JONES K. C. 1992. Atmospheric deposition of metals agricultural surfaces: an emphasis on principles and processes with case studies from the UK. In.: D.C. Adriano (eds) *Biogeochemistry of trace metals*. Lewis Publ. Co., Chelsea: 249–276.
- JAWORSKA H., DĄBKOWSKA-NASKRĘT H., RÓŻAŃSKI Sz. 2008. Total content of Mercury In arable soils In the vicinity of Lafarge – Cement Poland SA Plant („Kujawy”Bielawy). *Ecol. Chem. and Eng.* 16(10): 1299–1304.

- KABATA-PENDIAS A., MOTOWICKA-TERELAK T., PIOTROWSKA M., TERELAK H., WITTEK T. 1993. Ocena stopnia zanieczyszczenia gleb i roślin metalami ciężkimi i siarką. IUNG, Puławy, Seria P 53: 7–10.
- KABATA-PENDIAS A., PENDIAS H. 2010. Trace Elements In Soils and Plants. CRC Press: 448.
- KONDRACKI J. 2002. Geografia regionalna Polski. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- MC BRIDE M. B., BLASIEK J. J. 1979. Zinc and copper solubility as a function of pH in acid soil. Soil Sc. Soc. Am. J. 43: 866–870.
- MELLER E. 2006. Płytkie gleby organogeniczno-węglanowe na kredzie jeziornej i ich przeobrażenia w wyniku uprawy. Rozprawy AR Szczec. 223: 116.
- PTG 2009. Klasyfikacja uziarnienia gleb i utworów mineralnych – PTG 2008. Roczn. Glebozn. 60(2): 5–16.
- SIMARD R. R., EVANS L. J., BATES T. E. 1988. The effects of additions of CaCO_3 and P on the soil solution chemistry of a Podzolic soil. Can. J. Soil Sci. 68: 41–52.
- SMAL H. 1999. Właściwości chemiczne roztworów glebowych gleb lekkich i ich zmiany pod wpływem zakwaszenia. Rozpr. Nauk. Akad. Roln. Lublin 230: 108.
- STONE M., MARSALEK J. 1999. Trace metal composition and speciation in street sediment. Water, Air and Soil Pollut. 87: 149–169.
- SZOSTKA M. 1986. Alkaliczacja gleb w rejonie oddziaływania Zakładów Cementowo-Wapienniczych „Rudnik”. Cement-Wapno-Gips 1: 10-12.
- ŚWIERCZ A. 2003. Wpływ pyłów cementowych na zmiany właściwości gleb bielicoziemnych. Roczn. Glebozn. 54(3): 61–72.
- TERELAK H., MOTOWICKA-TERELAK T., STUCZYŃSKI T., PIETRUCH C. 2000. Pierwiastki śladowe (Cd, Cu, Ni, Pb, Zn) w glebach użytków rolnych Polski. IUNG, Warszawa.